

УКЛАДАННЯ СЛОВНИКА ФАЛЬШИВИХ ДРУЗІВ ПЕРЕКЛАДАЧА ДЛЯ ПАРИ МОВ «АНГЛІЙСЬКА – УКРАЇНСЬКА»

COMPILATION OF THE TRANSLATOR'S FALSE FRIENDS DICTIONARY FOR THE PAIR OF THE ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES

Крапива Ю.В.,

orcid.org/0000-0002-8639-1641

*кандидатка філологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри загального та прикладного мовознавства
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*

Медведь О.В.,

orcid.org/0000-0001-5977-5773

*кандидатка філологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри документознавства та української мови
Національного аерокосмічного університету імені М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»*

Статтю присвячено проблемі укладання словника фальшивих друзів перекладача для пари мов «англійська – українська».

Фальшиві друзі перекладача (слова, що через повну чи часткову схожість їх плану вираження можуть помилково уподібнювати за планом змісту) неодноразово ставали предметом вивчення для представників різних напрямів розвитку мовознавства й суміжних дисциплін. Сьогодні назріла необхідність спеціального вивчення цього питання з урахуванням останніх досягнень перекладознавства, методики викладання іноземної мови та білінгвальної лексикографії.

На думку сучасних дослідників, основоположними для укладання лексикографічних праць є низка принципів, зокрема принцип спадковості (словникар спирається на певні лексикографічні традиції), принцип суб'єктивізму (створення нового словника передбачає той факт, що деякі проблеми потребують новаторських рішень), принцип прагматизму (ідеться про орієнтацію на певного користувача), принцип нормативності (мається на увазі заборона на потрапляння до словника одиниць, що перебувають за межами норми). Для словника фальшивих друзів перекладача варто актуалізувати принцип прагматизму, оскільки цільова аудиторія для словника цього типу є одним із вирішальних чинників для планування дій лексикографа.

Уважаємо за доцільне почати роботу зі створення англо-українського словника фальшивих друзів перекладача з укладання лексикографічної праці, орієнтованої на початківців, які є найбільш уразливою групою серед тих, хто опановує англійську мову. Цю працю варто зарахувати до навчальних словників, оскільки вона характеризується навчальною спрямованістю й використовується під час навчальної діяльності як основний або допоміжний засіб.

У сучасних реаліях очевидні переваги комп'ютерної лексикографії актуалізують словник електронного формату, який значно пришвидшує й автоматизує процес створення словника й у подальшому процес користування лексикографічною працею і, що вкрай важливо, процес засвоєння слів поданої категорії завдяки багатим можливостям інтерфейсу.

Ключові слова: фальшиві друзі перекладача, словник, принципи укладання словника, навчальний словник, електронний словник, словник фальшивих друзів перекладача.

The paper in question is devoted to the problem of compiling the English-Ukrainian dictionary of the translator's false friends.

False friends of the translator (the words which content plane can be mistakenly considered similar due to total or partial resemble of their expression plane) have been the object of research for many representatives of different branches of linguistics and related disciplines. At present there is a need for the special study of this point in English and Ukrainian taking into account the advances in translation studies, methods of teaching foreign languages and bilingual lexicography.

According to the contemporary conceptions, a number of principles are fundamental for compiling lexicographical works, including the principle of heredity (the dictionary is based on certain traditions), the principle of subjectivity (creating a new dictionary requires innovative solutions), the principle of pragmatism (the dictionary is targeted at a particular user), the principle of normativity (there is a ban to include the units which are outside the norm). As for the dictionary of the translator's false friends, the principle of pragmatism should be actualized because the target audience for the dictionary of this type is one of the decisive factors for planning the steps of the lexicographer.

Our work to create English-Ukrainian dictionary of the translator's false friends is reasonable to start with compiling the dictionary for the beginners as this group of the learners of English is the most vulnerable with regard to misleading words. Thus a new dictionary is the learner's dictionary as its dominant function is educational while it is used as the principal or auxiliary tool during learning.

In the world of modern technologies it is obvious that the dictionary is to be computerized because it significantly speeds up and automates the process of making the lexicographic unit as well as using it and, what is most important, the process of memorizing and identifying the words in question thanks to rich interface capabilities.

Key words: false friends of the translator, dictionary, principles of compiling a dictionary, learner's dictionary, electronic dictionary, the translator's false friends dictionary.

Постановка проблеми. Англійська й українська мови є порівняно віддаленими за генетичною спорідненістю. Однак у масивах лексем цих двох мов спостерігаємо одиниці, що повністю чи частково збігаються за своїм планом вираження (зокрема, за звучанням), серед яких виокремлюємо ті, що спричиняють хибне ототожнення плану змісту таких лексем. Це розглядаємо як підґрунтя для деструктивної інтерференції на лексико-семантичному рівні [1]. Запобігти названому негативному явищу постійно намагаються укладачі посібників із теорії та практики перекладу [2, с. 46–55]. Однак, на нашу думку, розгляд таких труднощів і наведення списків псевдоінтернаціоналізмів не дозволяє повністю вирішити проблему інтерферентів як у мовленнєвій практиці білінгвів, так і в перекладацькій діяльності фахівців. Ми підкреслювали необхідність урахувати рівень мовної компетенції білінгва [1, с. 43]. Уже зроблено певні кроки в дослідженні питання, пов'язаного з порушенням принципу адекватності перекладу, спричиненим хибними асоціаціями, які виникають через міжмовну омонімію [3]. Тому хотілося б детальніше вивчити стан цієї проблеми у зв'язку з появою помилок у мовленні осіб, які починають опановувати англійську мову штучним способом, тобто вивчають її як іноземну. Оскільки міжмовні омоніми, що спричиняють вибір хибних еквівалентів для номінації певних предметів засобами іншої мови, слідом за М. Кесслером та Ж. Дерокіньї [4], називають «фальшивими друзями перекладача» («*faux amis du traducteur*»), ми не будемо порушувати традиції й використовуватимемо саме цей термін у нашому дослідженні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фальшиві друзі перекладача неодноразово ставали предметом вивчення для представників різних напрямів розвитку мовознавства й суміжних дисциплін. Варто вказати на значні успіхи в типології слів цієї категорії, зокрема, на матеріалі української та французької мов. Так, О. Лабенко закликає групувати зазначені слова на підґрунті семантичних розбіжностей, які можуть стосуватися як поняттєвого й предметно-логічного аспектів, так і стилістичного й експресивного забарвлення лексичних одиниць [5].

Спираючись на класифікацію фальшивих друзів перекладача, А. Вейсбергс окреслює принципи створення словника слів цієї категорії. Дослідник зазначає, що праці, присвячені поданій проблематиці, перебувають у площині білінгвальної лексикографії, намагання пред-

ставників якої покликані допомогти таким категоріям користувачів, як перекладачі та ті, хто вивчає іноземну мову [6, с. 627].

Серед успішних кроків на шляху всебічного висвітлення питання фальшивих друзів перекладача на матеріалі певної пари мов не можна не згадати словник, укладений ще в другій половині ХХ ст. колективом під керівництвом В. Акуленка [7]. Ця лексикографічна праця достатньо об'ємна за лексикою, яка ввійшла до її складу: 900 одиниць англійської мови, зіставлених з аналогічними за планом вираження одиницями російської мови. У словарній статті проаналізовано повні або часткові розбіжності між значеннями слів кожної пари, що через ототожнення їх за звучанням становлять потенційну небезпеку для користувача словника. У післямові до словника В. Акуленком розкрито специфіку цієї неоднорідної двомовної категорії. Широко трактуючи поняття «фальшиві друзі перекладача», дослідник зараховує до складу слів названої категорії інтернаціоналізми (міжмовні відносні синоніми), псевдоінтернаціоналізми (міжмовні омоніми) і міжмовні пароніми [7, с. 372]. На окрему увагу заслуговує певна універсальність згаданого словника: незважаючи на те що в передмові цільовою аудиторією аналізованої лексикографічної праці названо «масового «перекладача»» [7, с. 5], ця фундаментальна робота й дотепер є безцінною для фахівців у царині не тільки лексикографії та перекладознавства, а й контрастивної лінгвістики.

Прикро, що молодим науковцям, які зацікавилися проблемою «помилкових друзів» під час перекладу з англійської мови на українську [8], доводиться користуватися англо-російським словником таких лексем.

Постановка завдання. Дотепер проблемою фальшивих друзів перекладача опікувалися переважно викладачі англійської мови, які уклали таблиці, що містять омонімічні слова англійської й української мов, приклади речень, у яких їх помилково ототожнено, а поруч подано правильний еквівалент.

Запит користувача в інтернет-браузері, як правило, завершується списком покликань на окремі онлайн-ресурси, як-от «Вчити англійську» [9], котрі на конкретних прикладах намагаються розтлумачити це явище.

На жаль, системних зусиль, спрямованих на інвентаризацію таких одиниць в англійській та українській мовах, ми не спостерігаємо. Ми вважаємо, що підвищити рівень мовної компетенції білінгва, особливо початківця, значно допоможе словник фальшивих друзів перекладача. Отже,

назріла необхідність спеціального вивчення цього питання з урахуванням останніх досягнень перекладознавства, методики викладання іноземної мови й лексикографії.

Мета розвідки – визначити теоретичні засади й перспективи створення словника фальшивих друзів перекладача для пари мов «англійська – українська».

Виклад основного матеріалу. Невід’ємним складником процесу роботи над лексикографічною працею є ознайомлення з принципами укладання словника. Основні принципи зрештою в публікації Я. Капранова [10, с. 46], який серед основоположних називає принцип спадковості (словникар спирався на певні лексикографічні традиції), принцип суб’єктивізму (створення нового словника передбачає, що деякі проблеми потребують новаторських рішень), принцип прагматизму (ідеться про орієнтацію на певного користувача), принцип нормативності (ідеться про заборону потрапляння до словника одиниць, що перебувають за межами норми).

Послугуючись усіма наведеними принципами й не применшуючи значущість кожного з них, хочемо деталізувати принцип прагматизму, оскільки цільова аудиторія для словника фальшивих друзів перекладача є одним із вирішальних чинників для планування дій словникаря.

Ми вважаємо за доцільне почати роботу зі створення словника згаданого типу з укладання лексикографічної праці, орієнтованої на початківців, які є найбільш уразливою групою серед тих, хто опановує англійську мову. Визначення вказаного параметра впливає на другий параметр запланованого словника – його тип за домінуючою функцією. Цілком логічно, що за цим критерієм майбутній словник зараховано до словників навчального типу.

Нагадаємо, що в сучасному мовознавстві навчальну лексикографію вважають окремим напрямом словникарства з власною теорією й низкою проблем та завдань для вирішення [11, с. 22], прикладною лінгвометодичною дисципліною, змістом якої є теоретичні та практичні аспекти опису лексики в навчальних цілях [12, с. 26]. На відміну від наукової лексикографії для неї притаманний зовсім інший, уніфікований та пристосований до навчального процесу, спосіб інтерпретації мовних одиниць, фактів, явищ, зорієнтований на дидактичні завдання освіти [11, с. 22].

Так, навчальні словники становлять окремий тип словників, що характеризуються навчальною спрямованістю й використовуються під час навчальної діяльності як основний або допоміж-

ний засіб. Їхня навчальна спрямованість виявляється в конкретному типі словника (тлумачному, перекладному, термінологічному тощо), способах подання й інтерпретації лінгвістичного матеріалу, обсязі, оформленні тощо.

На думку В. Перебийніс і Т. Бобкової, навчальні словники створюють основу лексикографічного забезпечення навчального процесу, а ефективність сприйняття лексико-граматичного та термінологічного матеріалу залежить від того, наскільки навчальний словник відповідає програмним і дидактичним вимогам [13, с. 84].

Під час роботи над навчальним словником фальшивих друзів перекладача варто спиратися на особливості словників саме цього призначення. За В. Перебийніс, такими є: 1) навчальний словник повинен відповідати програмі викладання мови на певному етапі її вивчення; 2) словникова стаття повинна бути короткою, добре структурованою, легкою для використання тими, хто ще не має достатніх навичок роботи зі словником; 3) велика увага повинна приділятися сполучуваності реєстрових слів; 4) словник повинен містити невелику кількість додатків, які доповнюють реєстр необхідною для цього етапу вивчення мови інформацією [14, с. 82].

Сучасні науковці висувують до лексикографічних видань такого типу й певні вимоги, як-от обмеженість кількості слів у реєстрі; наявність рекомендацій щодо послідовності вивчення термінів у загальній терміносистемі; стислість і структурованість словникової статті; наявність не тільки перекладу слова, а й ілюстрації його вживання в певному лексичному та термінологічному оточенні; уникнення неконтрольованого розширення реєстру; залучення ілюстративних додатків із зображенням; подання граматичних і методичних коментарів; в електронних навчальних словниках простоту та доступність програмного забезпечення [15, с. 78].

Ураховуючи доробки лексикографії, а саме еволюцію засобів, які є в розпорядженні словникаря, наступним параметром, важливим для оцінки перспектив укладання словника, зокрема словника фальшивих друзів перекладача, є його формат. Уважаємо за необхідне оцінити переваги електронного словника.

У реаліях сьогодення словникарство, зокрема навчальне, вийшло на принципово новий рівень завдяки розвитку інформаційно-комп’ютерних технологій.

Комп’ютерну лексикографію прийнято вважати особливим напрямом практичного словникарства, що має власні підходи як до змісту

словника, так і до його відображення. Слушним слід визнати зауваження О. Балалаєвої про те, що питання «статусу електронного навчального словника перебуває в зоні перетину таких двох нових напрямів у лінгвістиці, як навчальна лексикографія та комп'ютерна лексикографія, і вимагає залучення концептуальних ідей і ключових моментів кожної з них» [12, с. 26]. Положення про електронні освітні ресурси визначає поняття «електронний словник» як «електронне довідкове видання, що містить упорядкований перелік мовних одиниць (слів, словосполучень, термінів, фразеологізмів тощо) з відомостями про їх значення, вживання, будову, походження тощо» [16].

О. Кудоярова та К. Сологуб у своїй публікації щодо навчального словника вузької спеціалізації подають стислий огляд комп'ютерних програм, які можна використовувати для створення електронного словника [17, с. 84–85]. Отже, вибір є, необхідно зважити переваги й недоліки кожної із систем і обрати ресурс, найбільш адек-

ватний для функціонального призначення майбутнього словника.

Висновки. Створення словника фальшивих друзів перекладача постає як одне з нагальних питань вітчизняної лексикографії, першим кроком у розв'язанні якого є розроблення й укладання навчального словника з метою задовольнити потреби категорії користувачів, які опановують англійську мову на початковому рівні. Очевидні переваги комп'ютерної лексикографії актуалізують словник електронного формату, який значно пришвидшує й автоматизує процес створення словника й у подальшому процес користування лексикографічною працею і, що вкрай важливо, процес засвоєння слів поданої категорії завдяки багатим можливостям інтерфейсу.

Перспективним вважаємо вивчення питань, пов'язаних з укладанням англо-українського навчального словника фальшивих друзів перекладача (ідеться про структуру словника, принцип подання матеріалу, формування реєстру слів тощо).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Крапива Ю.В. Міжмовна омонімія як підґрунтя для деструктивної інтерференції на лексико-семантичному рівні. *Закарпатські філологічні студії*. Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 17, Т. 2. С. 43–46. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.17-2.8>.
2. Карабан В.І., Мейс Дж. Теорія і практика перекладу з української мови на англійську мову: навчальний посібник. Вінниця: Нова Книга, 2003. 608 с.
3. Крапива Ю., Полуніна А. Вплив фальшивих друзів перекладача на адекватність перекладу (на матеріалі англійської й української мов). *Гуманітарний простір науки: досвід та перспективи*: зб. матеріалів XXXIII Міжнарод. наук.-практ. інтернет-конф., 15 жовтня 2021 р. Переяслав, 2021. Вип. 33. С. 220–223.
4. Koessler M., Derocquigny J. *Les faux-amis ou les trahisons du vocabulaire anglais*. Paris: Librairie Vuibert, 1928. 399 p.
5. Лабенко О.А. Проблеми перекладу «хибних друзів перекладача» у французькій та українській мовах. *Мовні і концептуальні картини світу*. Вип. 59. 2017. С. 135–139.
6. Veisbergs A. *False Friends Dictionaries: A Tool for Translators or Learners or Both*. EURALEX'96 Proceedings. Gothenberg: Gothenberg University, 1996. P. 627–634.
7. *Англо-русский и русско-английский словарь «ложных друзей переводчика»* / Под общим руководством доцента В.В. Акуленко. Москва: Сов. Энциклопедия, 1969. 384 с.
8. Бугай В.М. Проблема «помилкових друзів перекладача» при перекладі англійських текстів українською мовою. *Сучасні філологічні дослідження та навчання іноземної мови в контексті міжкультурної комунікації*: Збірник студентських наукових робіт / За заг. ред. В.О. Папіжук, Ю.О. Лісової, Ю.Ю. Климович. Житомир: Видавництво Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2020. С. 52–54.
9. Помилкові друзі перекладача в англійській мові на прикладах. *Вчити англійську*. URL: <https://learn-english.net.ua/gramatika/pomilkovi-druzi-perekladacha-v-anglijskij-movi-na-prikladaх/> (дата звернення: 06.11.2021).
10. Капранов Я.В. Принципи узагальнення словникових відомостей як моделювання плану змісту мови. *Вісник КНЛУ*. Серія: Філологія. Т. 16. № 1. 2013. С. 46–54.
11. Демська О.М. Два аспекти лексикографії: місце у системі мовознавчих дисциплін і структура. *Магістеріум*. 2009. Вип. 37. *Мовознавчі студії*. С. 18–23.
12. Балалаєва О.Ю. Аналіз сутності поняття «електронний навчальний словник». *Проблеми сучасного підручника*. 2014. Вип. 14. С. 26–33.
13. Перебийніс В.І., Бобкова Т.В. Типологія навчальних словників. *Вісник Житомирського державного університету імені І. Франка*. 2008. Вип. 38. С. 81–84.
14. Перебийніс В.І. Анатомія англо-українського навчального словника-мінімуму. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. Серія: Філологія. Т. XII, № 1. Київ, 2009. С. 82–90.
15. Полуєктова А.Ю. Теоретичні засади укладання навчального словника-мінімуму лінгвістичної термінології. *Наукові праці: Науково-методичний журнал*. Вип. 183. Т. 195. Філологія. Мовознавство. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. С. 76–80.

16. Про затвердження Положення про електронні освітні ресурси : наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 01.10.2012 р. № 1060. *Офіційний вісник України*. 2012. № 80. С. 61.

17. Кудоярова О.В., Сологуб К.С. Специфіка укладання електронних навчальних словників вузької спеціалізації (на прикладі термінології в галузі авіапілоту). *Гуманітарний часопис*. 2016. № 3. С. 83–88.